

ФОРМИРАНЕ НА КОМПОЗИЦИОННИ УМЕНИЯ В УЧЕБНАТА ИЗОБРАЗИТЕЛНА ДЕЙНОСТ АПЛИКИРАНЕ ЧРЕЗ МЕЖДУПРЕДМЕТНА ИНТЕГРАЦИЯ

Николай Гюлчев

В условията на развитие и усъвършенстване на учебно-възпитателния процес с оглед успешното усвояване на социален опит се откроява обективната потребност от обогатяване на учебното съдържание, от създаване на подходящи условия, които да стимулират развитието на детето.

Пред детската градина, като първо звено от образователната система, се поставя отговорната задача да работи системно и целенасочено за пълноценно и хармонично развитие на детската личност, да създава необходимите условия за комплексно развитие на способностите, да изгражда предпоставки за формиране на творчески личности.

Изграждането на творчески личности е свързано с възпитаването на децата още от предучилищна възраст на естетическа възприемчивост и естетическо отношение към действителността, към произведенията на изкуството и развитие на художествено-творческите им способности. Възпитателно-образователният процес по изобразителни дейности в детската градина, с конкретно поставе-

ните задачи в действащите програми за възпитателна работа, дава възможности да се постигне това, ако се осигури на децата – свобода от стереотипи, освобождаване от шаблони, даване възможност за продуктивни индивидуални прояви.

Педагогическото въздействие за естетическо усвояване на света чрез изобразителна дейност е подчинено на трите главни сфери: естетическо възприемане на действителността, изобразителна дейност и възприемане на изкуството. Тези компоненти на учебното съдържание си взаимодействат, допълват и изграждат в комплекс ценностната система в областта на художествената култура. Линията на развитие е насочена към поэтапно овладяване на изобразителна грамотност и изразителност, съобразно възрастовото развитие и стадийността на детската изобразителна дейност. Перцептивният опит, който детето чрез възприемане натрупва, влияе на равнището на резултата в продуктивната дейност и обротно – детският изобразителен процес подтиква към контакт със средата – природна и обществена и с твор-

бите на зрелите форми на изобразителното изкуство.

В творчеството на детето отразяването на действителността със средствата на изобразителното изкуство се осъществява чрез методологическата приемственост на принципния процес при постигане на художествения образ в изобразителното изкуство. Поради това изобразителната дейност на детето е в пряка зависимост от художествената специфика на изобразителния език и от възрастовата характеристика на предучилищния период. Взаимозависимостта между периодите и стadiите на психическо развитие и придобиването на знания и практически умения за изобразителна дейност води до обогатяването на постепенно усложняващи се типове изобразителен език.

Изобразителното изкуство е универсален език на цивилизацията и част от човешката история със значима роля във формирането на културните традиции и национална историческа памет. Изградените художествени образи, плод на висшите представи за красота, нравственост и хуманност, са обобщение на многостранния човешки опит. В структурата на изобразителния език определящо значение има **композицията**. Тя е "естетична нагласа на съставките" (7, 465) в произведенията на изобразителното изкуство и важен компонент от художествената израз-

на система на детската изобразителна дейност.

В художествената практика на изобразителното изкуство композицията изразява широка гама от закономерности, които в практически аспект се приемат като своеобразни предписания. Категоричното рамкиране на закони, които указват как да се изгражда композиция, се окачествява като догматичен подход поради вероятността от шаблонни решения и резултат. Съображенията прозвучат от личния стил метод, маниера и др. качества от изразния език на определен художник, при който композицията е строго индивидуално средство за създаване на художествен образ.

Теоретиците в свои изследвания обосновават многопосочно понятието композиция, но във формулировките се среща разнообразие от дефиниции. Въпреки широтата на тълкуване на термина и обхвата на композицията за обучението е необходимо очертаване на композиционни закономерности като основа за организация на детската творба.

В обучението по изобразителни дейности в програмна и методическа документация за предучилищна възраст, композиционни задачи присъстват, но система за композиция, с която са съобразени свойствата на изобразителните средства не се прилага. Този факт е методически проблем, поради методологическото значение на композицията. Ком-

позицията е не единствено ориентираност на елементите в цялостно съзвучие в детската творба. Композицията е и възлово понятие с роля при създаването и възприемането на художественото произведение.

Отличително качество на съвременното учебно съдържание и на методологията на провеждането на учебно-възпитателния процес е комплексната обусловеност и взаимодействие между различни дейности и учебни предмети – сродни и подалечни (5, 151). Особено важен, функционално присъщ компонент на учебното съдържание е системата от умения. Те се изграждат в диалектическо единство със системата от дейности и могат да се представят в три основни групи: умения и дейности на операционно изпълнителско равнище, свързани с възприемане и интерпретация на художествени произведения, умения и дейности на организационно равнище и умения и дейности на творческо – изпълнителско равнище за приложение на различни методи на научно, художествено и др. творчество (8, 75).

Анализът на различни произведения на изобразителното изкуство показва, че формата като материален носител на художествения образ съдържа в себе си редица компоненти, между които особено важна роля играе композицията. Чрез специфично проявление на формата при изграждането на пластичния художествен образ се стига до понятия,

които имат интегрираща функция в съдържанието на редица учебни дейности. Това се отнася особено за понятията като симетрия и асиметрия, които влизат в интегрални структури по посока на въгрешнопредметен, междупредметен и надпредметен синтез.

В условията на детската градина поради възприетите принципи на педагогическо взаимодействие физическото възпитание е органически свързано с всички други направления на възпитателната работа и служи като необходима база за формиране на интелектуалния и духовен облик на детето. Подчертавайки тясната взаимозависимост между задачите на физическото и духовното възпитание на децата В. А. Сухомлински пише: “От жизнеността, бодростта на децата зависи техният духовен живот, мировъзрение, умствено развитие, трайността на знанията и вярата в своите сили.”

В действащата програмна документация същностна характеристика на възпитателно – образователния процес в детското заведение е педагогическото взаимодействие. За неговото осъществяване интегралният подход е необходимост. Стремещът е “образователното съдържание да не попада в канона на предметното обучение, а да става елемент на жизнения опит на детето и изпълнява интегративни функции в практически ориентираната му дейност” (10, 12). Същевременно “неговата ефектив-

ност се свързва с по-пълноценно реализиране на програмата поради възможността всеки раздел да се обогатява с ново съдържание (3, 54). В Книга за учителя към Програма за активността на детето в детската градина (под научната редакция на Надежда Витанова) се подчертава “двигателно-сетивната дейност на детето може успешно да се координира с активността му в игрите, изкуството, музиката, математиката, познанието и др.”. Това указание е конкретизирано в интегрална връзка между изобразителнотворческата и двигателносетивната активност в няколко посоки. Сред указаните направления са посочени: развиване на двигателните представи за положение на тялото в пространството – стоежи, седежи, колянка, клек, лег, наклони на труп и други, както и целенасочено формиране на естетическо отношение към изпълняваните позиции (изходни положения на общоразвиващите упражнения) и двигателни действия (3, 61).

Представите в процеса за трайно свързване значението и смисъла на образите и понятията са от определящо значение. Те са необходим елемент на съзнанието и дават възможност за насочване и разбиране на активната дейност. Като обобщено понятие **представата** е сетивно-нагледен образ на предмети и явления от действителността, запазван и възпроизвеждан и без непосредственото въздействие на възприетата

обективна реалност (12, 431). Чрез изобразителната дейност на базата на възприятията се развиват и усъвършенстват зрителните представи. В сложния познавателен процес се осъществява превръщане на инстинктивното възприятие в съзнателно. Поради механизма на творческото мислене в резултат на евристичния процес “обратна визуализация” в художествената дейност се създава по-пълен и обогатен образ (5, 46). Тази качествена особеност означава, че в изобразителната дейност се манипулира със зрителните образи така, че в съзнанието се изграждат трайни представи, включващи най-различни страни и свойства на пресъздаваните обекти.

Известно е, че изобразителната дейност е органично единство от рисуване, апликиране, моделиране и декоративните им аналози. Чрез тях детето създава образи със специфична художествена характеристика и естетическа стойност. Резултатите се обуславят от особеностите на изобразителния език и от съответните изразни средства, техники и материали.

Чрез изобразителната дейност апликиране, както и в рисуване и моделиране, децата формират понятия за структура на изобразителния език, за форма, цвят, пластика. Апликиране като автономна дейност в художественото обучение е детерминирана от декоративното въздействие на творбите, а като художествен способ е с корени в изобразителното из-

куство. Характерна особеност е, че в процесуалния акт на апликиране композиционното разположение на елементите на изображението е първоначален творчески етап и изисква съответна хармонична организация. Подвижните, нестационарни елементи позволяват в идейния етап движение, експериментиране и след откриване на единство, съзвучие, се пристъпва към фиксиране на формите върху изобразителния общ носител. Тази предпоставка разкрива благоприятни възможности за систематично формиране на композиционни умения в обучението по апликиране.

Композиционните умения включват съвкупност от специфични умения за подредба на градивните елементи върху базата на композиционни закономерности. За постигане на единство се прилагат определени принципи сред които изискванията за **статика** и **динамика** заемат своеобразно място.

Наименованието “статичност” означава състояние на покой или равновесие за даден момент. Според Р. Арнхайм “зрението е възприятие на действието ... Всяка линия, нарисувана на лист хартия, която и да е най-опростена форма, моделирана от парче глина, са подобни на камък, хвърлен в езеро. Всичко това е нарушение на покоя, мобилизация на пространството.” (1, 28). Затова равновесието се дефинира като състояние, при което телата остават изпра-

вени или легнали поради еднакви противоположни сили (2, 751). Пряк път за изграждане на равновесие в изображението е симетричната организация на формите.

Установено е, че още в древни времена целостността е била функция на красотата, а красотата на – симетрията (11, 235). Витрувий например подчертава, че гърците са строели човешкото тяло по ирационални съотношения и използва израза “геометрическа симетрия”. Във време на разцвет на римската култура формулира следното: “Симетрията произлиза от пропорцията, а пропорцията е съизмеримостта на различните части на цялото.”

Симетрията в практиката е едно от важните условия за постигане на естетичност на формата и за подчертаване на статичността. Има две значения. В единия случай показва, че формата се състои от еднакви и пропорционално разположени части, а в другия означава начин за съгласуване между частите на елементите и цялото. Симетрията е изучавана от Леонардо да Винчи, Албрехт Дюрер, а Frey в студията “On the problem of symmetry in Art” (цит. по Вайл, 1969) определя симетрията “като процес на разтваряне на точното геометрично понятие в понятието “Ausgewohnheit” – уравновесена композиция, която означава покой и свързаност, а асиметрията – движение и разпокъсаност; едната е свързана с

реда и закона, а другата с произвола и случайността” (11, 236).

Второто, посочено по-горе композиционно изискване – **динамика**, е свързано пряко с асиметрията. Асиметричната организация се определя като “разместване и разполагане на частите на композицията на произведението, при което те заемат неравномерно и неравновесно положение спрямо централната точка или ос” (6, 13). Според Арнхайм: “Наклоненото положение винаги влече след себе си кресчендо или декресчендо, защото то се възприема като постепенно увеличаващо се отклонение или приближение към устойчивото положение по вертикалата или хоризонталата (1, 119). Това съждение е необходимо условие за постигане на динамичен ефект. Чрез асиметрията като постановка на изобразителните елементи се цели изразяване на усещане за свобода или движение и целенасочено отразяване динамичността на изобразявания обект.

В предучилищна възраст се полага началото и активно се проявява изобразителната дейност, а неосъзнатата статичност при изобразяване на фигурите е характерна особеност за възрастовия период. За този етап В. Димчев подчертава: “Основното положение на фигурите не се променя дори когато трябва да се изобрази определено действие. То се отбелязва схематично само с крайниците, без да се осъществява изобра-

зителна пространствена връзка с останалите предмети и фигури” (5, 101). Преодоляването на неосъзнатата статичност е съществен момент в развитието на детската изобразителна дейност, закономерно свързан с изобразителното диференциране на действията и движенията.

Благоприятна страна на възпитателния процес в предучилищните заведения е, че ръководещият двигателната култура на детето педагог подготвя, организира и провежда и изобразителната дейност. При тези условия във взаимодействието между посочените дейности съществуват възможности, от една страна, за развитие на представите относно положението на тялото в пространството, както и за целенасочено формиране на естетическо отношение към изпълняваните позиции, а от друга, за формиране на умения, необходими при изобразяване на статична или динамична фигура, обект.

Чрез двигателната активност се постига дееспособност и правилна стойка на тялото, детето осъзнава своето тяло и неговите части в движение и покой. А при 5–7-годишните деца се постига изпълнение на двигателни действия, като детето знае как и защо извършва дадена двигателна задача.

За конкретизиране на представите с оглед планиране на изобразителната дейност е необходимо провеждане на аналитично наблюдение още при изпълнението на различни

двигателни упражнения. Внимание-то се насочва първоначално към визуалните качества на тялото в статична поза – напр. симетрично положение на крайниците в изходно положение стоещ, както и изследване стабилността на тялото в равновесно положение при симетрично изнасяне на ръце встрани, горе, на кръста и т.н. Впоследствие от статично положение на краката се преминава към динамично – изнесен крак, сгънат, до анализиране на различни асиметрични положения на трупа – наклони, извивки и т. н. Тази подготовка ще бъде полезна в изобразителната дейност на 5–7-годишните деца. В посочения възрастов диапазон децата разполагат с комплекс от изобразителни умения, които позволяват да се преодолее неосъзнатата статичност с оглед раздвижване на изобразителната форма.

Апликирането, поради специфичната технология на изобразяване, разполага със средствата за създаване на композиция от съвкупност на изобразителни елементи. За целта децата получават форми с геометрично ясни очертания – овали, правоъгълници, триъгълници, ленти с различна ширина и дължина. Първоначално с пропорционално съобразените готови елементи децата създават чрез симетрична организация статична фигура, а след това присъпват към изграждане на динамич-

на чрез изнасяне на крайник, а впоследствие с помощта на сгъване в колянна, лакетна става на по-сложна двигателна активност. Поставянето на подходяща спортна тема ще насочи децата към изобразяване на съответно състояние или позиция. Спортната тема трябва да ориентира, да бъде терминологично позната, да провокира към изобразяване на символиката на покой или движението. Напр. хронологично от теми, изискващи статична поза (общоразвиващи упражнения или равновесни упражнения) се съобщават теми за изобразяване на ритмични действия, впоследствие се поставя задача за разнообразни динамични действия (игри със сърежователен характер и др.).

Чрез осъществения продукт на базата на взаимодействието между изобразителната дейност апликиране и двигателната активност децата по-пълно активизират своите предстани както и формират умения за самопознание, за познавателно-практическа активност и естетическо изразяване.

Посоченият модел не изчерпва пътищата и средствата за усъвършенстване ръководството на изобразителната дейност на децата, а е момент от единната технология за изграждане на композиционни умения в предучилищна възраст.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Арнхейм, Р.* Искусство и визуальное восприятие. М., 1974.
2. *Български тълковен речник.* С., 1963.
3. *Витанова, Н. и к-в.* Активността на детето в детската градина. Книга за учителя. С., 1994.
4. *Гюлчев, Н.* Композиционни аспекти на изобразяването. – Педагогически алманах, 1998, № 1, 2.
5. *Димчев, В.* Изобразително изкуство. Методика. С., 1993.
6. *Димчев, В. и к-в.* Изобразително изкуство. Книга за учителя VII – VIII клас. С., 1995.
7. *Енциклопедия на изобразителните изкуства в България.* БАН, С., 1980. I том.
8. *Интегрални структури в учебното съдържание на средното училище.* Под ред. Искра Котова. С., 1990.
9. *Легкоступ, П.* Детето и творбата. Велико Търново, 1996.
10. *Русинова, Е. и к-в.* Програма за възпитание на детето от две до седем годишна възраст. С., 1995.
11. *Райнов, В.* Символното поведение на човека. С., БАН, 1993.
12. *Философски речник.* Под ред. М. М. Розентал и П. Ф. Юдин. С., 1968.
13. *Чоканов, Кр.* Пластична анатомия. С., 1974.

FORMATION OF COMPOSITION SKILLS IN ARTS TRAINING: APPLICATION THROUGH OBJECT INTEGRATION

NIKOLAI GYULCHEV

Summary

The APPLICATION, due to its specific technology of depiction, has enough means for the creation of a composition consisting of a number of pictorial elements. The interaction between the motor activity and the pictorial activity application defines more precisely the notions and helps for the formation of skills, necessary for the pictorial presentation of a static or dynamic figure, object.